

УДК 378:37.011.3-051:811.161,2+821.161.2
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-2-28>

Оксана КУЧЕРЯВА,

orcid.org/0000-0001-5946-3892

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) oksana.kuch@gmail.com*

Ліліана ПРОКОПЕНКО,

orcid.org/0000-0003-1821-7016

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) liliana.prokopenko@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

За результатами Всесвітнього економічного форуму (2020), у компетентнісній моделі підготовки фахівців такі навички, як креативність, оригінальність та ініціативність, є актуальними з урахуванням вимог сучасності. У статті порушено проблему формування творчої особистості студента філологічного факультету. Уточнено зміст поняття «середовище продуктивного пізнання» та його складники (психологічний, інформаційний, пізнавальний, педагогічний), а також основні лінії творчості майбутнього вчителя. Автори розглядають середовище продуктивного пізнання як сукупність умов, що охоплюють весь період навчання й усі напрями професійної підготовки студента і в такий спосіб забезпечують продуктивно-творчу діяльність та співпрацю учасників освітнього процесу: творчу навчально-пізнавальну діяльність студентів і творчу психолого-педагогічну, організаційно-управлінську діяльність викладачів.

Започаткована розвідка має практичне спрямування. Автори фокусують увагу на творчому потенціалі навчального матеріалу із сучасної української мови й розкривають дидактичні можливості методу креативного письма під час вивчення розділу «Синтаксис складного речення» (4 курс). У методиці креативне письмо визначають як письмо нетрадиційних жанрів, робота з якими забезпечує розвиток нестандартного мислення, пошук власного стилю написання тощо. Зокрема проілюстровано такі жанри, як асоціативне письмо, лінгвокультурологічний етюд, лінгвокультурологічний коментар, твір-замальовка, есе, які бажано використовувати на різних етапах навчальної діяльності студентів (на етапі мотивації, формування вмінь і навичок, закріплення вмінь і навичок, рефлексії тощо). З метою активізації пізнавальної діяльності студентів творчі вправи побудовано на основі міждисциплінарних зв'язків, наприклад, творчим вправам надано лінгвокультурологічного й лінгводидактичного спрямування. За нашими спостереженнями, в умовах продуктивного пізнання на практичних заняттях із сучасної української мови студенти мали змогу відступити від шаблонного виконання вправ і моделювати, імпровізувати, творити, випробувати себе в різних жанрах, розкривати свій внутрішній світ, свої таланти.

Ключові слова: творча особистість студента філологічного факультету, середовище продуктивного пізнання, креативне письмо, сучасна українська мова.

Oksana KUCHERIAVA,

orcid.org/0000-0001-5946-3892

Candidate of Pedagogical Sciences,

*Associate Professor at the Department of the Ukrainian Philology and Teaching Methods
of Profession-Oriented Disciplines*

*State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»
(Odesa, Ukraine) oksana.kuch@gmail.com*

Liliana PROKOPENKO,

orcid.org/0000-0003-1821-7016

Candidate of Pedagogical Sciences,

*Associate Professor at the Department of the Ukrainian Philology and Teaching Methods
of Profession-Oriented Disciplines*

*State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»
(Odesa, Ukraine) liliana.prokopenko@gmail.com*

FORMATION OF CREATIVE PERSONALITY OF A STUDENT OF PHILOLOGICAL FACULTY IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES

According to the results of the World Economic Forum (2020), in the competency model of training such skills as creativity, originality and initiative, occupy a relevant position. The article raises the problem of forming student's of the Faculty of Philology creative personality. The content of the concept «environment of productive cognition» and its components (psychological, informational, cognitive, pedagogical components), as well as the main lines of creativity of the future teacher are specified. The authors consider the environment of productive cognition as a set of conditions that provide productive and creative activities and cooperation of participants in the educational process: creative educational and cognitive activities of students and creative psychological and pedagogical, organizational and managerial activities of teachers. They cover the entire period of study and all areas of student training.

Initiated reconnaissance has a practical direction. The authors focus on the creative potential of educational material in the modern Ukrainian language and reveal the didactic possibilities of the method of creative writing during the study of the section «Syntax of a complex sentence» (4th year). In the methodology, creative writing is defined as writing of non-traditional genres, work with which provides the development of non-standard thinking, finding your own style of writing, etc. In particular; such genres as associative writing, linguo-cultural study, linguo-cultural commentary, sketch, essay are illustrated, which should be used at different stages of students' learning activities (at the stage of motivation, skills development, reflection, etc.). In order to intensify the cognitive activity of students, creative exercises are built on the basis of interdisciplinary links, for example, creative exercises are given linguo-cultural and linguodidactic orientation. According to our observations, in the conditions of productive cognition in practical classes on modern Ukrainian students had the opportunity to deviate from the standard exercises and model, improvise, create, test themselves in different genres, reveal their inner world, their talents.

Key words: *creative personality of a student of the Faculty of Philology, environment of productive cognition, creative writing, modern Ukrainian language.*

Постановка проблеми. В організації культурно-освітнього простору педагогічного університету важливу роль відіграє творча складова. На сьогодні творчість визначають не просто як рису особистості, а як одну з ключових компетентностей, яка входить до п'ятірки провідних навичок, що буде мати великий попит у майбутньому. Як слушно зауважував Кен Робінсон, «учні постають перед дедалі складнішими викликами, тому школи мусять допомогти їм розвинути унікальні здібності – творчо мислити і діяти» (Кен Робінсон, 2018: 136–137). Актуальність означеної проблеми посилюється необхідністю підготовки вчителів, які були б здатні реалізовувати компетентнісний підхід, навчати по-новому, володіти технологіями формування творчої особистості учня. При цьому майбутній фахівець повинен сам виховуватись у творчій атмосфері, прагнути до пізнання свого внутрішнього світу, самовдосконалення й розвитку.

Аналіз досліджень. Педагогіка творчості пов'язана з іменами І. А. Зязюна, В. А. Кан-Калика, Н. В. Кічук, Л. М. Лузіної, О. М. Пехоти, С. О. Сисоевої та інших. Проблема творчості й формування творчої особистості детально розроблена у філософії і психології (Д. Б. Богоявленська, Дж. Гілфорд, В. В. Давидов, Є. П. Ільїн, В. В. Клименко, О. М. Матюшкін, В. О. Моляко, В. А. Роменець, С. Л. Рубінштейн, Е. Торренс та інші).

На часі розглядати творчість як компетентність, набуття якої потребує створення сприят-

ливих психолого-педагогічних умов. Місце й значення творчості в компетентнісній моделі підготовки фахівців описано в низці міжнародних нормативних документів щодо розвитку сучасної освіти й науки. (The Partnership For 21st Century learning; The Center For Curriculum Redesign; Всесвітній економічний форум (WEF)). Підкреслимо, що «для компетентнісної освіти дуже важливим є поняття набуття компетентностей: це не опанування, не вивчення, не пізнання – це саме набуття» (Загальні форми, 2019: 23), що досягається «тільки особистою активною та продуктивною діяльністю, особистою творчістю, особистим досвідом через пізнання соціального досвіду, його критичне осмислення» (Загальні форми, 2019: 23). Не викликає сумнівів і твердження про те, що «талант до творчості можна розвинути й удосконалити. А для цього потрібно опанувати певні вміння, знання та ідеї» (Кен Робінсон, 2018: 122). Корисні рекомендації щодо побудови школи майбутнього – школи творчості знаходимо у працях зарубіжних науковців Кена Робінсона й Лу Аро-ніки (Кен Робінсон, 2018).

Отже, щоб забезпечити індивідуальне творче буття кожного учня в школі, студента в університеті потрібно організувати відповідне «середовище продуктивного пізнання» (термін – Н. Вейс Роберт).

Предметом спостереження виступила творча діяльність студентів філологічного факультету. Започаткована розвідка має практичне спрямування й виконана в межах науково-дослідної

роботи кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін Університету Ушинського (2017–2021) «Українська словесність у культурно-освітньому просторі». Наукова тема була спрямована на моделювання культурно-освітнього простору мовної особистості учня, а також студента філологічного факультету засобами сучасного мовознавства й літературознавства, в організації якого важливу роль відіграла й творча складова.

У статті ми поставили за мету охарактеризувати поняття «середовище продуктивного пізнання» й розкрити можливості навчального матеріалу із сучасної української мови щодо формування творчої особистості студента філологічного факультету.

Виклад основного матеріалу. За результатами аналізу й досліджень, що проводила експертна група Всесвітнього економічного форуму (These are the top 10 job skills, 2020), з-поміж ключових компетентностей, на які будуть звертати увагу роботодавці в майбутньому, актуальними залишаються *креативність, оригінальність та ініціативність*. Незважаючи на те, що в умовах глобальних викликів і змін, список компетентностей переглядають і редагують, креативність (що на сьогодні займає п'яту позицію) не втрачає своєї цінності і виступає своєрідним підґрунтям для набуття таких компетентностей, як аналітичне мислення та інноваційність, активне навчання й розв'язання складних проблем, критичне мислення та аналіз (These are the top 10 job skills, 2020). Означені зв'язки закладені в механізмі організації творчої діяльності, який стисло окреслимо словами відомого експерта з питань освіти й розвитку творчого мислення сера Кена Робінсона: «Творчість – це вміння нестандартно мислити (...) Творчість – це також уміння критично аналізувати те, над чим ви працюєте, – байдуже, що це: теорема, дизайн чи вірш» (Кен Робінсон, 2018: 122). Із творчістю щільно пов'язані такі поняття, як уява і новаторство: «Творчість змушує працювати нашу уяву (...) А новаторство – втілення цих вигаданих ідей на практиці» (Кен Робінсон, 2018: 122). Крім того, органічними складниками творчості є пізнавальний інтерес, обов'язково глибокі знання, постійне вправлення і вдосконалення вмінь, що допомагають досягти поставленого результату, критичний аналіз своєї діяльності, активність і незмінний рух вперед.

Як бачимо, творчість – процес динамічний, і для того щоб забезпечити творчу діяльність особистості, потрібно створити «середовище продуктивного пізнання». У навчально-методичному

посібнику «Освітні технології» за редакцією О. М. Пехоти *продуктивне середовище пізнання* О. М. Любарська визначає як «особливе середовище взаємодії інформаційного, пізнавального, психологічного, педагогічного, яке створює комфортні умови продуктивно-творчій діяльності» (Освітні технології, 2003: 118).

Практика засвідчує, що в організації продуктивного середовища пізнання вагомими є такі компоненти:

- сприятливий емоційний мікроклімат у колективі / на заняттях, позитивна мотивація, атмосфера пошуку нового (*психологічний компонент*);
- проблемний виклад матеріалу, частково-пошуковий і дослідницький методи (*інформаційний компонент*);
- підкріплення пізнавального інтересу: міждисциплінарні зв'язки, критичний аналіз результатів творчої діяльності, варіативність пізнавальних і творчих завдань (*пізнавальний компонент*);
- використання різноманітних форм, технологій, методів і прийомів творчого розвитку особистості (*педагогічний компонент*).

Якщо говорити про підготовку вчителя, то творчість проявляється в різних видах його професійної діяльності, хоч, як зазначає С. О. Сисоєва, і нерівномірно. У системі творчої педагогічної діяльності дослідниця виділяє дидактичну, виховну, організаційно-управлінську, громадсько-педагогічну, методичну підсистеми та самовдосконалення (Сисоєва, 2006: 101). У педагогічному університеті кожну підсистему забезпечує комплекс дисциплін професійної і практичної підготовки студента. У такий спосіб продуктивне середовище пізнання охоплює основні лінії творчості:

- 1) опанування педагогічної майстерності («вчитель-актор»);
- 2) активізація методичної творчості («вчитель-новатор»);
- 3) становлення особистості вчителя-вихователя («вчитель-організатор»);
- 4) розвиток природних здібностей і талантів («вчитель-митець, винахідник») тощо.

Підкреслимо, що перші три лінії найчастіше опиняються в центрі професійної підготовки вчителів і охоплюють систему психолого-педагогічних дисциплін («Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Методика навчання» тощо). Однак формування творчої особистості студента можливе за умови «цілісної системи організації діяльності» в університеті (Освітні технології, 2003: 123), до якої

на філологічному факультеті слід додати освітні компоненти мовно-літературної підготовки.

Як приклад розглянемо один з підходів до створення середовища продуктивного пізнання на заняттях із сучасної української мови під час вивчення розділу «Синтаксис складного речення» (4 курс). Пріоритетною у засвоєнні навчального матеріалу залишалась практична підготовка. Система вправ будувалась у напрямку від репродуктивної до продуктивної діяльності. При цьому ефективним виявився метод креативного письма, який у зарубіжній методиці (Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти) характеризують як роботу з нетрадиційними жанрами і який позитивно впливає на розвиток нестандартного мислення, пошук власного стилю написання тощо. Жанрове різноманіття й зміст вправ визначались тезою: «Акти творчості виникають у результаті взаємодії принципово різних способів пізнання світу», коли «ви створюєте нові зв'язки, працюєте на перетині різних дисциплін і використовуєте метафори й аналогії» (Кен Робінсон, 2018: 123). З метою розширення культурно-освітнього простору студента філологічного факультету, занурення його в матеріальний і духовний світ рідної культури творчі вправи будувались на основі взаємозв'язків мови з історією, культурою і набували лінгвокультурологічного спрямування.

Як відомо, рушійною силою будь-якої діяльності, зокрема й творчої, є мотивація, яка спонукає людину до дії, активізує й спрямовує у досягненні поставленої мети. На етапі мотивації навчальної діяльності ми часто використовували прийом *асоціативного письма*, побудований на роботі з особистими почуттями й переживаннями студента, його уявленнями про предмет обговорення, минулим досвідом. Наприклад, перед повним синтаксичним аналізом речення студенти виконували лінгвокультурологічне завдання асоціативного типу:

Подумайте і пригадайте! 1. Що символізує полин в українській культурі? 2. Чому дівчата брали із собою полин, коли на Зелені свята та Івана Купала відправлялись в поле чи ліс? 3. *Асоціативне письмо*. Прочитайте уривок. Запишіть свої спогади, роздуми та обговоріть їх у групі.

Чи знаєте ви, як цвітуть полини? Чи бачили, як навесні на старих облогах-перелогах квітнуть гіркі сиві трави? Чи знаєте ви, як після нагрітого сонцем дня встає над полянами сивий дим і млосний чад пливе понад степом? І, здається, тоді до вас говорять віки (І. Цюпа).

Після обговорення творчих робіт студенти знайомились з образом полину в українській літера-

турі й виконували повний синтаксичний аналіз складнопідрядних багатокомпонентних речень:

Прочитайте роздуми автора. Зробіть повний синтаксичний аналіз складнопідрядного багатокомпонентного речення.

О полини, сиві полини! Хто посіяв вас на землі нашій? Чи вас посіяли по степах неораних прадавніх скіфи? Посіяли, щоб самим ховатися в отих сизих хащах, які росли тоді буйні та високі, посіяли, щоб вдень випасати поміж духмяних трав прудких коней, а вночі спати покотом на прив'ялих покосах, ніби на запашних м'яких подушках, спати міцним богатирським сном (І. Цюпа).

Прийом асоціативного письма зацікавлює та емоційно налаштовує студентів, сприяє активізації їх образного мислення.

Власне, у формування синтаксичних умінь і навичок ефективною виявилася робота з такими жанрами:

1. *Лінгвокультурологічним коментарем:*

Виразно прочитайте вірш В. Сосюри «Васильки у полі, васильки у полі», поясніть розділові знаки. Підготуйте лінгвокультурологічний коментар до вірша, розкривши образ і символіку васильків (тема «Розділові знаки в складносурядному реченні»).

2. *Твором-замальовкою:*

Якими епітетами-асоціаціями ви б описали день Святого Миколая? Прочитайте текст. Доберіть заголовок до тексту. Виконайте повний синтаксичний аналіз речень, позначених *. На основі власних асоціацій доповніть текст спогадами, мріями, подіями тощо.

Знавці наших давніх звичаїв називають день Святого Миколая веселим народним святом. Колись і справді його святкували дуже весело. Славили Святого Миколая за те, що він не кидає в біду ні людини, ні звіра, ні птаха*. Він допомагає всім, хто потребує його ласки та опіки*. Недарма про нього оповідають силу-силенну легенд, у яких він відомий як Микола Чудотворець*. А надто люблять Святого Миколая діти, бо щоранку 19 грудня вони знаходять чи під подушками, чи у своїх черевичках чудові гостинці* (Галина Кирпа) (тема «Складнопідрядні елементарні речення»).

3. *Лінгвокультурологічним етюдом:*

Напишіть етюд за поданим початком, використовуючи складнопідрядні багатокомпонентні речення різних типів.

Узимку взагалі легко писати. Не лише тому, що писати – одне з небагатьох (відносно) корисних занять, доступних зимової пори. Узимку більший простір для уяви. От ідеш у потязі – і за вікном уранішнє сонце вихоплює зі сніго-туманної «заку-

лісної темряви» поснули села. Будиночки, кошлатиться дим із димарів, і більше нічого не видно. Усе вкрите снігом. Таємницею. Сніг, наче біле полотно, на якому уява вимальовує свої казки (Надійка Гербіш. Зимове плетиво) (тема «Складнопідрядні багатокomпонентні речення»).

Творчу особистість відрізняє й така риса, як вміння застосовувати отримані знання в нових, можливо, нестандартних обставинах. У цьому аспекті типовими були завдання лінгводидактичного характеру, які дозволяли моделювати професійні ситуації. Наприклад, синтаксичні вправи містили два рівні комунікативних завдань. Спочатку студентам пропонувалось виконати основне завдання, а потім усно або письмово обміркувати методичні питання:

1. Прочитайте речення, визначте тип за будовою, намалюйте схему. Опишіть, які картини ви спостерігали, подорожуючи потягом. Які речення за будовою ви використовували у творі? 2. Підготуйте есе-аналіз виконаної вправи, розкривши її лінгводидактичний потенціал.

За вікном потяга – похмура карпатська осінь: хмари позачіплялися за верхівки гір, ліси переливаються різними відтінками жовтого й червоного, вода в гірських річках темна й густа (Надійка Гербіш) (тема «Безсполучникове складне речення: структурні типи і семантико-синтаксичні відношення»).

На етапі закріплення використовувались вільні есе. На їх підготовку студенти зазвичай отримували 5-10 хвилин та в групах або індивідуально обговорювали, моделювали, імпровізували із синтаксичним матеріалом. Вільні есе створювались під час виконання різних за характером лінгводидактичних завдань, як-от: 1) проінтерпретувати / порівняти методичні прийоми; 2) оцінити запропонований методичний прийом; 3) змінити вправу або дібрати дидактичний матеріал і надати методичне обґрунтування тощо. Наприклад: *Перебудуйте прості речення у складнопідрядні, доповнивши їх культурологічною інформацією. Розширте вправу власними завданнями та обґрунтуйте їх значення для активізації комунікативної діяльності учнів. Відповідь підготуйте у формі вільного есе.*

1. Свято Різдва Христового починається 6 січня зі Святвечора. 2. На покуті ставлять Дідуха. 3. Починаючи з Різдва і до Водохрещ, співають колядки. 4. 14 січня шанують святого Василя. 5. Цілий день до хати навідуються посівальники (тема «Складнопідрядні елементарні речення»).

Цікавою була робота з поетичними жанрами, які ілюстрували потяг студентів до прекрасного, бажання висловити свої емоції, переживання, почуття. З дидактичною метою традиційно використовують сенкан, на заняттях із синтаксису можна звернутись до хайку (хоккі), «Прийому п'яти речень» тощо. Такі завдання доцільно пропонувати на етапі рефлексії, як домашнє завдання або вид індивідуальної роботи зі студентами.

За нашими спостереженнями, творча атмосфера на заняттях із сучасної української мови не лише позитивно впливала на засвоєння навчального матеріалу, а й дозволяла розкрити студентам свій внутрішній світ, долучитись до творчості, спробувати свої сили в літературній і педагогічній діяльності. Студенти знайомились з новими жанрами й методикою роботи з ними, а під час проходження педагогічної практики демонстрували готовність творчо працювати зі своїми учнями.

Висновки. Підсумовуючи викладене, ще раз наголосимо на важливості функціонування в педагогічному університеті середовища продуктивного пізнання, в якому розгортається творча навчально-пізнавальна діяльність студентів й творча психолого-педагогічна, організаційно-управлінська діяльність викладачів. Це сукупність умов, що охоплює весь період навчання і всі складові й напрями професійної підготовки студента. Творча атмосфера на заняттях залежить від активної позиції та співпраці учасників освітнього процесу, в результаті якого студенти набувають таких рис, як ініціативність, самостійність, креативність, вчать реагувати на непередбачені зміни й виклики сьогодення. Тому в **перспективі** важливо шукати шляхи урізноманітнення й вдосконалення лекційних і практичних занять у педагогічному університеті з метою виховання творчої особистості студента як майбутнього вчителя, керівника, громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальні форми роботи – новий підхід : розвиваємо ключові компетентності : метод. посібник / К. А. Дмитренко, М. В. Коновалова, О. П. Семиволос, С. В. Бекетова. Харків : ВГ «Основа», 2019. 119 с.
2. Освітні технології : навч.-метод. посібник / за ред. О. М. Пехоти. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 255 с.
3. Робінсон Кен, Ароніка Лу Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту / переклала з англ. Ганна Лелів. Львів : Літопис. 2018. 256 с.
4. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

5. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them?> (дата звернення: 09.08.2021).

REFERENCES

1. Dmytrenko K. A., Konovalova M. V., Semyvolos O. P., Beketova S. V. Zahalni formy roboty – novyi pidkhid : rozvyvaiemo kliuchovi kompetentnosti : metod. posibnyk [General forms of work – new approach: develop key competences]. Kharkiv : VH «Osnova», 2019. 119 p. [in Ukrainian].
2. Piekhota O. M. (Ed.) Osvitni tekhnolohii [Educational technologies]. Kyiv : Vydavnytstvo A.S.K., 2003. 255 p. [in Ukrainian].
3. Robinson Ken, Aronika Lou Shkola maibutnoho. Revoliutsiia u vashii shkoli, shcho nazavzhdy zminyt osvitu [Creative School: The Grassroots Revolution That's Transforming Education]. (Hanna Leviv, Trans). Lviv : Litopys, 2018. 256 p. [in Ukrainian].
4. Cysoieva S. O. Osnovy pedahohichnoi tvorchosti [Fundamentals of pedagogical creativity]. Kyiv : Milenium, 2006. 344 p. [in Ukrainian].
5. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them [Текст] Available at: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them?> (Accessed on 09.08.2021).